

"Bu tendensiya adabiyatın fiaskosudur"

- Azər müəllim, bu günlərdə sizin "Atam, anam, qardaşım, mən və Stalin" adlı pyesiniz əsasında hazırlanın tamaşanın premyerası oldu. Ədəbi və mədəni mühitdən xeyli qonaqlar qatılmışdı prem-yeraya. Həmin gün nə ilə yadda qaldı sizin üçün?

- Cox şəyə yadda qaldı. Həm də ötənlərdə qalmış Cox şəyəri yenidən xatırladı. Eyni estetikada əvvəllər də səhne və ekran işlərim olmuşdu. "Atam, anam, qardaşım, mən və Stalin" tamaşasının rejissoru Bahram Osmanov 1984-cü ildə yazdıqım "Sənsiz sən-inle" tamaşama da qurulmuş vermişdi. O tamaşanın janrınm improvisə-tamaşa adlandırmışdı. Vaqif Mustafazadə barədəydi. Vidadi Həsənov aktyor kimi, Vaqif Gorayzadə isə pianoçu-bəstəkar kimi ilk dəfəydi ki, səhnədeydi. İndiki kimi onda da ədəbi mədəni mühitdən xeyli tamaşacı gəlmüşdi. Tamaşçılar arasında Vaqifin anası Zivər xanım, qızları Əzizə və Lale xanım da var idi. Xəlil Rza Ulutürk, rejissor Nəsir Sadıqzadə də, aktrisa Elmira Şabanova da ordaydı. Qəribödər, "Atam, anam, qardaşım, mən və Stalin" tamaşası göstəriləndə məhz həmin günü xatırladı. Deyişen təkcə Bəhramla mənim yaşımız idi. Estetika həmin estetikayı, sənətə baxış tərziməni eynidi.

- Açıqı bunu bilmirdim. Maraqlı infor-masiya oldu.

- 1990-ci illərin əvvəllərində "Tanrımlın elçiləri" silsiləsindən yazılar yazdım. Üç mötənim var idi: "Əlif Lam Ra", "Əlif Lam Mim" və "Əlif Lam Mim Ra". Bu, yetərinə həcmli esseləri rohmatlı Sayyav Şərxanlı oxumuşdu ve onların yanında çox israrlı idi. 1992-ci ildə həmin matnlardan birini - İbrahim Peyğəmbərden bəhs edən "Əlif Lam Ra"ni Azərbaycan Televiziyasına təqdim etdim. O zaman televiziyanın sadri Memmed İsləmov idi. Əsəri rejissor Tariyel Valiyevə vermişdi. Tariyel müəllim mənimle səhbat etdi. Sonra onun rejissorluğu ile mençə çox unikal bir telesesse hasila geldi. İbrahim peyğəmbər rolunda aktyor Ramiz Novruz, İsləmov Peyğəmbər rolunda isə Fikret Valiyev çıxış edirdilər. "Tanrımlın elçiləri" silsiləsindən "İbrahim peyğəmbər" Azərbaycanda teoloji mövzuda təqdim olunan ilk tamaşayı. O telesesse, yaxud film-tamaşa da toxumon həmin estetikada yaradılmışdı.

- Əhməd Həmdi Tanpinar deyirdi ki, biz Berqson dövrünün cüocularlığıdır. Berqson dövrünün uşaqları olmaq asan məsələ deyildi. Bu baxımdan siz, biz kimlərin dövrlərinin cüocuları olduğunu?

- Müasir dünya ədəbiyyatı, o cümlədən Türk ədəbiyyatı hələ ki, Berqson dövrünün cüocuları tərəfindən, yaxud həmin atmosferin ruhi cazibəsindən yaradılır. Mənəcə bütün və parçalanmaz zamanının on gözəl mənzərəsinə dən Tariyel Valiyevdir. "Nə içindəyiz zamanın" şeirini deyirəm. Deyəsən cavab tapdım axı. Biz ədəbiyyat olaraq, Tanpinar zamanının içindəyik.

- Sizinə səhbatörümizdə bir neçə dəfə "Əli boy Hüseynzadənin Azərbaycandan gedisi ilə ədəbiyyatımız yetim qaldı" ifadəsini işlətmisiniz.

- Bunu mən demirəm. 1910-cu ildə Hüseynzadə Bakıdan gedəndə Azərbaycanın bütün mədəni clitasi bi fikirdəydi. Əlabbas Müzibən deyirdi ki, "Əli boy bir böyük alom kəsf etdi, millətə milləti qandırıdı, onun gedisiyle Qafqaz əhalisi başsız, böyükəz qaldı. Dilsizlərin dili, karların eşidən ullağı, korlaların görən gözü, bir bələk maarif yetimi olan Qafqaz müsəlmlərinin atası Bakını tərk edirdi. Bu gedisiyle Qafqaz Azərbaycanlılarının yetim qaldığını o dövrün əksər yazılı

Ədəbiyyatşunas, "Ədəbiyyat qəzeti"nin baş redaktoru Azər Turanla müsahibə

APA GROUP

mənbələri, qəzetləri qeyd edib. Hüseynzadənin Bakıdan gedisi ilə əlaqədar "Səadət" məktəbində böyük bir ziyanın verilmiş, məclisde istirak etmək üçün Bakıda iqamət etmiş bütün diplomatik nümayandeliklər, Bakı əsizləzadələri xüsusi dəvətnamələrlə ziyanata dəvət olunmuşdular. Məclisin yuxarı başında isə Bakı Qazisi Mir Məmməd Kərim Ağa əyleşmişdi. Mən bunları şifahi xatirələrə isti-nad edərək demirəm, o dövrün mətbuatı belə yazardı.

- Amma Əli boy, ölkədən kənardə da fəaliyyətsiz qalmadı. Həmin fəaliyyətlərin bu gün bizim ədəbiyyatımızın nə kimi köməyi var? Yəni biz Əli boy Hüseynzadə yaradılığından, ırısından nə qədər öyrənə, nəyi mənimşəyə bilirik?

- Samirə xanım, bir anlığa təsəvvür edin, Azərbaycan Tolstoyun, Hötenin adını ilk dəfə Əli boy Hüseynzadədən eşidir. "Tolstoyluq nedir" sənualı bıldə, bı toplumda ilk dəfə Əli boy Hüseynzadə cavab verir, "Faust"u tərcümə edir. Fransız ədəbiyyatından "Əzəhari-fəna", yeni Bodlerin "Şər çəkələri" şeirlər kitabı barədə ilk dəfə, özi də 1906-ci ildə bəy Hüseynzadə məlumat verir. Bir anlıq təsəvvür edin, ilk Veten şeiri-mizi o yazar, men "Hali-Veten" şeirini nazerde tuturam. Nitəcə barədə ilk silsile xarakterli fikirler onun qəlemindən çıxır, Hartmanı Azərbaycana on tanıtır, Avropa modernist cərayənləri barədə, dekadentizm, simvolizm barədə ilk dəfə məlumat verir, hezə dövlət ideologiyası, müstəqillik çağırışlarını bir tərəfə qoysaq, indi təsəvvür edin Əli boyın Bakıdan gedisi ilə bəzən nələri ittidik və bu gün qədər qazandıqlarımızın içində Hüseynzadə ırısının payı nə qədərdir?

- Bu gün türk düşüncəsinə diqqət ar-tır, Türkiye ədəbi mübiti ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq güclənməkdədir. Azərbaycandan türk düşüncəsi ilə bağlı sistematiq, ar-diç, davamlı yaran müəlliflərinə bəri dəsizsiniz. Özü də indi yox, neçə oniqlik ə-vəldən. İstərdim bu barədə səhbat edək. Türk amilini yaradıcılığının bütün dönmənlərində aparıcı xəttə çevirən Azər Turan Türkiye-Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin həzəri durumunu necə dəyərlandırdı?

- Əvvələ səhbat birinci hissəsinə təshih etmək lazımdır. Ədəbi mühitlərimiz arasında hənsi qarşılıqlı əlaqələrin güclənməsindən danışırıq? Türk düşüncəsinə diqqət artısa da, Türkiye ilə Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin indiki durumu ürəkaçan deyil. Əzəfəliyyət

səviyyəsindədir. Bu gün hər iki tərəfdən çağ-daş Türkiye, yaxud Azərbaycan ədəbiyyatının en dəyərli örnəkləri bir kənardə qalıb, ədəbiyyata təsadüf gözü ilə baxan bir yaşın ədəbiyyat həvəskarının təqdim etdiyi möhəlli ədəbiyyat burdan ora, ordan da bura transfer olunmaqdadır. Bu isə neinkin ürəkaçan proses deyil, hesab edirəm ki, ümumiyyətə, qarşılıq olmasa, bu, ədəbi qürubun başlangıcı ola bilər. Təsəvvür edin, sovetlər dönen-mində Azərbaycanda tekce Fətik Fikret, Əbdülhəq Hamid, Nazim Hikmet, Orxan Kamal, Rəşad Nuri Güntəkin, Suat Derviş, Dağlarca və başqalarının kitabları deyil, hətta Birinci Yeninin en böyük şairi Orxan Velinin şeirləri də cap edildi. Türkiedən edən ədəbi prosesə tədqiqat kitabları, əsərərdən hər olunurdu. Hətta monoqrafiyalar yazılırdı və üstün səviyyədə yazılırdı. İndi necədir? İndi veziyətə başşadır. Bir də görürsən "Ədəbiyyat qəzeti"ne "Türkienen, Allah bili, neçənci dərəcəli yazarı barədə iki heftənin içində ayrı-ayrı müəlliflərin yazdığı mə-qalelər təqdim olunur. Bir nefer barədə bir məqale deyil, onlara məqale. Çağdaş türk ədəbiyyatında neinkin tanınmamış, ümumiyyətə heç zaman da tanınmayaq müəlliflər barədə neinkin məqale, hətta kitablar yazılır Azərbaycanda. Təqdim olunan imza Azərbaycan oxucusuna nə deyir? Bu imza neinkin Azərbaycan, heç Türkiye oxucusuna heç ne demir. Təessüf ki, Türkiyədə də əksərən, Azərbaycan ədəbiyyatının ciddi örnəklərini deyil, daha çox, tutaq ki, bizim "Ədəbiyyat qəzeti"nde cap etmediyim, yaxud çapını reva görmediyimiz müəlliflərin yaradılılığı təqdim olunur. Doğrudur, əsərlər var, amma ümumi halda vəziyyət belədir. Yaxud, əksən, bu yaxınlarda tutaq ki, Türkiye Universitetlərinin birində hazırlanmış bir elmi araşdırma metni ile tanış oldum. Azərbaycanda en sıravi səviyyədə belə ədəbiyyat çəkisi olmanın bir müəllif barədə Türkiye universitetlərinin birində hazırlanmış elmi iş - tədqiqat, yəni. Niye? Bu müəlliflər Türkiye-yə hənsi yolla daxil olurlar, yaxud Türkiyədən o alimlərin Bakıya golisini koordinasiya edənlər kimlərdir? Durum heç zaman bu de-recdə təhlükəli olmamışdır. Əslindən bu tendensiya ədəbiyyatın fiaskosudur. Yaxşı, gərəkli işlərə kölgə salmaq istəmirəm. Amma veziyətə qəsəbələrdir.

Yaxud indi ölkədə türk mədəniyyətini arasında beynəlxalq statuslu təşkilatlar var. Baxmayaraq ki, neçə illərdir "Divani-lüğət

Türk"ün ilk dəfə Azərbaycanda tərcümə edildiyi barədə müzakirələr gedir. Bu barədə yaxırıq. Əsəri Azərbaycan türkçəsinə çeviren və buna görə represiya edilib gülələnmiş Xalid Said Xocayev özəlli Azərbaycan türkoloqudur. Faktun özü bilavasitə dediyim həmin təşkilatların fealiyyət səfərasına aiddir. Bununla bağlı bir dəfə də olsa maraqlanın olubmü? Olmayıb. Halbuki maraqlanmalıydılar. Əməli iş görülməliydi. Yoxsa türk dün-yasının böyükərələri barədə yubileyər keçirməklə hədəfa çatılmaz. Elma işləmək lazımdır. Tutaq ki, bizim günlərdə bə qədər resur-sun, vəsaitin comləşməli təşkilatların görə bilmədiyi işlərin daha mükməllənəmə bir zamənlər təkbaşına Fuad Köprülü, yaxud Zeki Vəlidə Toğan heyata keçirirdi.

- "Ədəbiyyat qəzeti"nin baş redaktoru kimi təbii ki, qəzətdə gənclərin çap olunması, dünya ədəbiyyatından tərcümələrə yer verilməsi, ədəbi təqnidin davamlılığı sizi məmənnət etməyə bilməz. Amma mən istərdim bir az da konkret qəzətlə bağlı narahat olduğunuz məqamlara toxunışı-n...

- Mənəcə, qeyd etdiyiniz bu məqam bütünlükde ədəbi camiamızı məmənnət etməlidir. Dünya ədəbiyyatından elə örnəklər təqdim edirik ki, ədəbiyyatın nə olduğunu bilən, ədəbiyyatda ömrü kimi yanaşan hər kəs buna yalnız sevinməlidir. Tutaq ki, "Ruhum özləri ucaları, amma eşq, çəkdi torpağı..." Hölderlinin misralarıdır. Bəlkə də dünya ədəbiyyat tarixinin en faciəvi şəxsiyyətidir. 70 illik ömrünən 30 il normal heyatdır. 40 il dəlik... "Bu müqəddəs kütlənin içində yalnız biri, hamadan təmizi - Hölderlinin bu allahsız yerin üstündə üzün müddət qala bildi: fələk onun üçün en qəribə tale hazırlamışdı". Biz "Ədəbiyyat qəzeti" olaraq, Hölderlinin Azərbaycan oxucusuna daha da yaxınlaşması üçün Cavanşir Yusiflinin çox gözəl tərcüməsində Stefan Svayçin "Hölderlin" əsərindən bir parçanı təqdim etmişik. Mən Cavanşir Yusiflinin bu tərcüməsini oxuyanda onun məhz "Ədəbiyyat qəzeti"nde çap olunacağına görə çox sevinmişəm. Yaxud Həmid Priyevin tərcüməsində yəhudi əsilli fransız simvolisti Marsel Şvobun 1896-cı ildə qəleme aldığı "Uşaqların səlib yürüyü" mistik-fəlsəfi əsəri ni görürəm. Unikalıdır. Qeyri-adidir və bütün bular "Ədəbiyyat qəzeti"nde dərç olunur.

- Gənclər münasibətinin həmişə qəze-tinin yayılmasına də hiss olunur. Ümid-ləndiyiniz gənclər çoxdur, ya öksi?

- Söhbət gənclikdən gedəndə mən yaş senzini nezərdə tutmuram. Həm də bu günkü gəncliyin neinkin altmışçı illərdəki yaşlılarından, ümumiyyətə, ən yaxın tarixdəki gənclikdən fərqi çoxdur.

- Hansı mənədə?

- O mənədə ki, indiki gənclər, az qala, tə-bietin bir parçası kimidirlər. Ən başlıcası, heç kəs onları öz inhişarına ala bilmir.

- Ad çəkə bilsəriniz?

- Əlbəttə, çəkə bilsəm. Elşən Mehdiyin "Yola salan yoxdu Xudaverdini" şeirindəki Xudaverdini Orhan Veliinin "Kitabəyi songi-məzər"indəki Süleyman efendi ilə qiyaslaşdırıram. Həbil Rzənər bənzərsizdir. Yaxud Eminqeyin "Sevdim səni, öpdüm səni, qu-caqladım..." şeirində pessimizm poetik estetika səviyyəsində yüksəlib. Rəşad Nağı Mustafanın "Məhərabə başlayıb... Nebatat bağında-yam" şeiri mi illik Azərbaycan poeziyəsinin en güzel örneklerindəndir. Bu şeir barədə öten il, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda keçirilmiş "Ədəbi proses" müsaviresində etdiyim "Çağdaş Azərbaycan şeirində modernist estetikalar" mővzusundan merurəməde de bəhs etmişdim. Bəzən çağdaş şeirimizin dün-

yaya çıxa bilməməsindən gileylenir. "Quyudan Allaha çağırış" şeirinin müəllifi gənc dostum Eminqey dünyanın şairi deyilmi? Uluç Akifin "Küçə lampaları kimi söndü gülüşün / bir-bir, asta-asta, həm də / sehəre yaxın..." kimi göznləməz metaforalarla zəngin impressionist ovqatlı şeirləri, estetik təməylə və cərəyanları kifayət qədər dərindən mənimsemış Rəvən Cavidin düşüncələrə yön verən essələri çağdaş dünya ədəbiyyatının ritmindəndir. İki gənc Təbrizlinin - Bakıda Ümid Nəccarının və Təbrizdə Əli Çağlanın yeni poetik təfəkkürdən sonra verən şeirləri, ümumiyyətlə, Cənublu gənc şairlərimizin şeirləri Canub poeziyamızın akademik tehlili zorulur. Bu yaxılarda Səddam Laçının "İləyad" şeirini dərc etmişdi. Şeir tezis və antitezis üzərində qurulmuş uğurlu poetik nümunəydi. Şeirdə təsvir olunan dilənçi qızın adı İləyaydı. İləyad - Su Perisi deməkdir. "Dilənen su perisi!". Şeir dramatik səciyyəsinə görə hədəs maraqlı mönət idi. Yaxud gənc şair Əlibalanın yazdığı mistik içəriki şeirlərində, hətta ayrı-ayrı şeirlərdə deyil, bir şeirin içəne sığışdırıbildiyi pessimizmə həyat fəlsəfəsinin çarpışması onun yaradıcılığının təhlili cəlb olunmasını zəruri edir. Gənclərimiz hansı estetik axında olduqlarını yaxşı bilirlər. Onlar əslində ədəbiyyatda hadisə tərədirler. Mənəcə artıq onların özlərinin yaratdığı bir ədəbi dalğa var və o dalğaya da konkret ünvan verilməlidir. Sərdar Amin, doğrudur, əvvəller "Ədəbiyyat qəzeti"nin müəllifi idi. Bütün yazıları burda dərc olundu. İndi mən onun yazılarını "Qafqazinfo" saytından, özü de zövq alaraq oxuyuram. Sərdar Amin düşündürməyi bacaran nadir yazarlardandır. Malik Atilayda nasır təfəkkürü ilə şair ruhu qovuşur... Mənim baş redaktor olduğum dövrün "Ədəbiyyat qəzeti" bu gənclərin qozetidir. Bəzən özləri yazi göndərlər. Bəzən özüm zəng edib onlardan yazı istəyirəm. Davamlı olaraq, haqlarında yazılar dərc edirik. Gənclər bəredə dəha çox Elnara Akimova yazı, Cavanşir Yusifli yazı və onların yazıları ədəbi mətnlərin qarşılığında həmin mətnlər üçün estetik iqlim yaradır, bəzən hətta deyərdim ki, ədəbi oyara çevrilir. Yeri gəlməskən, bunu da vurğulayıb və siz də bilişlərin ki, ölkənin bütün ədəbi tonqid arşenali "Ədəbiyyat qəzeti"nin ofşarında birləşir.

Azərbaycanın qısa ömrü yaşamış böyük bir ədəbi gənc şairi var - Faiq İsmayılov. Modernist ruhu və yüz il sonra da sevilərk oxunacaq şeirlərinin 1980-ci illərin əvvəllerində 18-25 yaşlarında qələmə almışdı. Mən otuz il əvvəl onun barəsində "Ölüm süvarisi" adlı bir kitab yazmışdım. Kitablarım nəşr etdirmişdim. Buna rəğmən, heç bir haldə diqqəti cəlb etmirdi. "Ədəbiyyat qəzeti"ndə isə onun yaradıcılığını yenidən ədəbi dövriyyəye qaytarıldıq. Faiqin "lyne boyu şeirləri" barede "Ədəbiyyat qəzeti"ndə Xalq yazıçı Anar, Xalq şairi Ramiz Rövşən, tənqidçilər İrade Musayeva, Elnara Akimova, Mətanət Vahid, Rüstəm Kamal yazdı. Faiqin şeirlərindən və haqqında yazılın məqalələrdən ibarət "lyne boyu böyük dünə" kitabını "Ədəbiyyat qəzeti" yayınları seriyasından nəşr etdik. Ulu-

cay Akif kitab barədə gözel bir yazı yazdı. Tənqidçi Ülvi Babasoy Faiqin şeirləri barədə silsilə yazılar yazdı, həmin məqalələr de "Ədəbiyyat qəzeti"ndə dərc olundu və biz ən tənqidçi Ülvi Babasoyun 30 il əvvəl ən yaxşı şeirlərindən dərincən yaxınmasını deyimmiş Faiqin şeirləri fonunda poeziyaya konseptual baxışını sərgileyən "Doğumun unuduşu" adlı kitabı da "Ədəbiyyat qəzeti" yayınları seriyasından nəşr etdik... Bunu niye xatırlatmadı? Faiqin şeirlərinin 1980-ci illərin ortalarında aparıb, ədəbi jurnalların birində kiməsə - məmə bilerekden ad çəkmirəm - vermişdi və bu gün haqqında Anarın da, Ramiz Rövşənin, Cəniz Əlioglunun da, tənqidçilərimizin böyük sayıyla danışlığı həmin şeirlər redaksiyannı bir künküna atılmış, diqqətdən keçərdən qalmışdı. Biz az qala, 40 ilin yanlışını təshih etdik, Faiqi layiq olduğu məqama qaytarmağa çalışdıq və buna qismən nail olduk. İndi Akademiyada Ədəbiyyat İnstitutunun hazırladığı "Azerbaijan ədəbiyyat tarixi" kitabına Faiq barede oçerk daxil edilib. Faiq de gənc idi, mənim isə on yaxın dostum idi...

Gənclərle bağlı bir də onu demek istərdim ki, mən gənclərimizə göc gözü ilə baxa bilirməm. Yaşlıqları heyat bizim gəncləri kifayət qədər müdrik edib. Böyükərin de onlardan öyrənəcəyi çox şey var.

- Ədəbi gənclik barədə çox nikbin davranışınız...

- Ədəbiyyatda ədəbi gənclik deyil, nəsillərin evezlənməsi prosesi - generation var. Mətinin derinliyində gezinməyi bacaran, yaxud bu dərinliklərdə üzvəyi seven yazıcının yaşıını necə müəyyənəşdirə bilərsiniz? Tutaq ki, sizin "Ədəbiyyat qəzeti"ndə dərc olunmuş və işgəl dövründəki yaradınlardan, ağrılılarını estet bir kədəre bürüyün "Sonuncu yayın sonatası" həkayən... Yaxud "Sabır Əhmədlinin göz yaşları..." essenzialı ədəbiyyatlaşdırın mətnlərdir. Sabir Əhmədlinin "Ömür urası"ndakı ağrı ilə həməhəngdir. Yaziçı kimi emosional yaddaşının fərqliyindən xəber yeri. Bu, çox mühümdür. Ona görə "Mənim üçün qızılıgül" bu qədər uğur qazandı. Kitabınız "Mənim üçün qızılıgül" həkayənin adını daşıyır və məməniyyətlə xatırlayram ki, o həkayə də ilk dəfə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə dərc olunmuşdu.

Söhbət ədəbi gənclikdən düşüşkən, məsələn, mən çox isterdim ki, onların oxşadıq şeirlərindən ibarət "lyne boyu" şeirləri. Mən otuz il əvvəl onun barəsində "Ölüm süvarisi" adlı bir kitab yazmışdım. Kitablarım nəşr etdirmişdim. Buna rəğmən, heç bir haldə diqqəti cəlb etmirdi. "Ədəbiyyat qəzeti"ndə isə onun yaradıcılığını yenidən ədəbi dövriyyəye qaytarıldıq. Faiqin "lyne boyu şeirləri" barede "Ədəbiyyat qəzeti"ndə Xalq yazıçı Anar, Xalq şairi Ramiz Rövşən, tənqidçilər İrade Musayeva, Elnara Akimova, Mətanət Vahid, Rüstəm Kamal yazdı. Faiqin şeirlərindən və haqqında yazılın məqalələrdən ibarət "lyne boyu böyük dünə" kitabını "Ədəbiyyat qəzeti" yayınları seriyasından nəşr etdik. Ulu-

rakurslarda deyib? İlkin dövrümüzə oxlaq barədə nə və necə düşünmüştər və s. Yaxud, həm de Kramerin "Tarix şumerdən başlıyır" kitabı oxumalıydıq. Bu kitabı üç sivilizasiyadan öncəki insanın kimliyi vardır. Gəlib keçən üç sivilizasiya bu günün insanını necə başqalaşdırıb? Bolke do bu kitabları məsləhət görməklə yanılıram? Amma təsəvvürlərim belədir. Söhbət mifologjin metro totbijindən düşüşkən. Narginin mifologiyani mətnə tövbə etmək sorğusunda sanki ümumi bir mərkəzin ətrafında müxtəlif dalğalar yaradıraq yazdı "Tənriologiya" esərində bütün olvanlılığı ilə görünür. "Tənriologiya"ni yazdıqca müəllif onu "Ədəbiyyat qəzeti"nə göndərir. Fikir və düşüncələrinin gənclik maksimalizmizi ilə mifologjinin içindən keçirən Narginin bu esəri uğurla yekunlaşdıracağına inanırıam.

nəsidi? Aydındır ki, bu əsərlər qırğız, italyan, ispan, portugal, Amerikan mənşəli yazıçılar dünya ədəbiyyatı faktını yaradıblar. Dünya ədəbiyyatı bu əsərlər dənənə ədəbiyyatıdır. Necə olub ki, Orta əsərlər Gəncəsində Nizami dünya ədəbiyyatının zirvəsini feth edib? Biz isə indi dünya ədəbiyyatının qapısı azıñda dayanıb həsrətə homin dünənya boyanıraq. Orda evin sahibi bizzəndir. Amma biz evin içinde deyilik. Nizami Höteye, Şillər, Ostiye tosir göstərib. Bəs indi niye bəs bu durumdaydır? Görünür, söhbətlər çıxur. Biri də budur ki, əsərlərimizi dünənya çıxmağın texnologiyasını daqiq düşünməmişik. Tutaq ki, indi belə əsərlər yoxdur, bəs Hüseyin Cavidin "Şeyx Sənan"ı? Dünya belə bir əsəre niye bigana qalsın ki...

- Son 30, 40 iddə millət olaraq çox böyük faciələr, itkilər yaşadıq. Müharibə, qaçqınlıq, çadır şəhərcilikləri, torpağımı itirmiş ayalət insanların məcburi şəkildə şəhərə integrasiyası və s. Bütün bunlar nə qadər agrılı olsa da, həm də əslində böyük sənətin, ədəbiyyatın yaranmasına zəmin yaratmadı. Sizə sualın sonundakı yaratmalyı sözüm çox pessimist əhvaldadı, ya haqlı ümidişlikdir? Daha konkret niyə bizim faciələrimiz qadər böyük ədəbiyyatın formalışdır, pərakəndəliyi, imitasiyalara yuvarlanır?

- Amma milli sevinçlerimizin müqabilində ona müvafiq ədəbiyyatımız yaranırdı. Faciələrimizə gelinəcək. Dünya ədəbiyyatını dərindən bilən bu qədər yazıçının yaşadıği ölkədə ağırlarımızı on üstün ədəbi kriteriyalarla dünənya çıxaran, yaxud elə xalqın özüne təqdim edən roman, yaxud həkayə niye yaxınlımadı, bu suala cavab verməkdə çətinlik çəkirəm.

- Müsahibələrinizin birində Birinci Qarabağ müharibəsindən bahs edir, işiniz gəryəni o zaman 130 şəhid ailisi ilə görüşdüyüünü, dərindən bilən bu qədər yazıçının yaşadıği ölkədə ağırlarımızı on üstün ədəbi kriteriyalarla dünənya çıxaran, yaxud elə xalqın özüne təqdim edən roman, yaxud həkayə niye yaxınlımadı, bu suala cavab verməkdə çətinlik çəkirəm.

- Mənəcə, indi qədər çevriləmədi.

Çevriləməsə, bundan sonra necə çevriləcəyini deyə bilmərəm... Əvvəlki sualınıza qayıtmış istəyirəm. Bunu bir neçə fəzə yazuşam, deməşim, amma yenə də təkrar etmək istəyirəm. İşimlə oləqədar şəhid ailələri ilə çox görüşdürüüm səz də xatırladırmı. Həmin ailələrin birində şəhidin anası vardi. Adı Meryəm idi. Meryəm xanımın oğlu Birinci Qarabağ müharibəsində itkin düşmüdü. Nəçə müddədən sonra oğlunun nəşini tapdı. Oğlunun nəşinin şəklini qəkdiymişdi. Meryəm şəkli özü ilə gözdirirdi. Buyursun, ədəbiyyat. Meryəmin obrazını, yaşantlarını yaratırsın. İnan ki, "Piyeta"ni kölgədə buraxar. Bəzim Meryəm hətta isanın anası Meryəmi kölgədə buraxar... Mikelangelo Meryəmin bakırəliyini, məsumiyyətini qabartmaq üçün onu gencəldirmiş, taleyin bəxş etdiyi kodər isə bəzən qəzəbələrini qəzəbələrini.

- Sonda yenə pyesə qayıtmaq istəyirəm. Azər müəllim, biliirk ki, Cavidin qızı Turan xanımla yaxın dost olmuşsunuz. Hətta dünənyəni dəyişəndə belə yanında yalnız siz olmusunuz. Hüseyin Cavid əsrisinə illərini sərf etmisiniz. "Atam, anam, qardaşım, mən və Stalin" adlı pyesəni bu sahədəki yaradıcılığınızın hansı mərhələsi hesab etmək olar?

- Davamı hesab etmək olar. Cavidlər ailəsinin taleyi mənim əbədi kədərimdir.